

COËTQUIDAN

WOJSKO POLSKIE WE FRANCJI 1940-1945

Spis treści

Organizacja Wojska Polskiego we Francji.....	2
Coëtquidan	3
Udział Wojska Polskiego w obronie Francji.....	4
Kampania 1944 roku.....	5
Bibliografia.....	6

Dla historyka, a także dla Polaka zajmującego się dziejami polskiego czynu zbrojnego w II wojnie światowej, Coëtquidan jest symbolem niezłomności i pragnienia wolności polskiego narodu.

Coëtquidan to również symbol polsko-francuskiego braterstwa broni w walce "za naszą wolność i waszą".

W 1997 roku w wojskowym obozie Coëtquidan postawiono pomnik upamiętniający założenie polskiego wojskowego obozu szkoleniowego w 1939 roku, którego wychowankowie stanowili zaczątek Armii Polskiej we Francji.

W dziejach stosunków polsko-francuskich znamy wiele przykładów współpracy wojskowej tych dwóch narodów : polsko-francuski sojusz za czasów Stanisława Leszczyńskiego, fundatora Académie de chevalerie w Lunéville w 1737 roku, legiony polskie za Napoleona I czy też Armia Błękitna pod dowództwem gen. Hallera w I wojnie światowej.

Coëtquidan to także symbol ukazujący chwałę polskiego oręża w II wojnie światowej, spopularyzowaną w powojennej Polsce przez W. Biegańskiego w książce pod znaczącym tytułem "Zacząło się w Coëtquidan".

Organizacja Wojska Polskiego we Francji

Po klęsce wrześniowej 1939 roku, a faktycznie po czwartym rozbiórce Polski (tajny układ Ribentrop-Mołotow z 23.09.1939), gdy Armia Czerwona 17 września przekroczyła od wschodu granice Polski włączając do Rosji sowieckiej zajęte tereny i rozbrajając polskich żołnierzy, wielu Polaków znalazło się poza granicami kraju. Do Rumunii przeszły najwyższe władze państwowe na czele z prezydentem Rzeczypospolitej Polski, rządem, naczelnymi organami wojskowymi (Sztab Główny, Ministerstwo Spraw Wojskowych), a także ponad 29 000 żołnierzy. Na Węgrzech znalazło się około 40 400 żołnierzy. Na Litwie i Łotwie ponad 15 000 żołnierzy. Na polskich terenach aneksowanych przez Rosję sowiecką było ponad 200 000 polskich żołnierzy.

We Francji 1939 roku mieszkało ok. 500 000 Polaków, którzy zachowali obywatelstwo polskie. Według Komisji rekrutacyjnej z 10 czerwca 1940 roku mogło zostać zmobilizowanych ponad 130 000 osób. Z tego zmobilizowano jedynie ponad 50 000. Przyczyny były różne: niewielki procent (ok. 3,5%) uniknęło służby wymawiając się swym pochodzeniem (Żydzi, Ukraińcy). Ponad 60 000 osób, które były zatrudnione w strategicznych sektorach gospodarki (kopalnie węgla, stalownie), nie otrzymało pozwolenia rządu francuskiego, by zaciągnąć się do polskiego wojska. To stanowisko rządu francuskiego wpływało hamująco na tempo poboru, jak również trudności z zakwaterowaniem i placami ćwiczeń oraz powolny przydział na wyposażenie i uzbrojenie polskich żołnierzy. Niektórzy generałowie i wyżsi oficerowie nie zostali zwerbowani do wojska z powodów politycznych.

Zgodnie z polską Konstytucją ustępujący prezydent I. Mościcki wyznaczył na swego następcę ambasadora Polski w Londynie W. Raczkiewicza. Nominacja ta odbyła się pod wpływem ingerencji rządu francuskiego w wewnętrzne sprawy Polski, gdyż Francja nie uznała pierwszej nominacji na prezydenta w osobie ambasadora Polski w Rzymie B. Wieniawy-Długoszowskiego. Nowy prezydent przejął władzę 30.09.1939 roku składając przysięgę w ambasadzie polskiej w Paryżu. Mianował prezesem Rady Ministrów i ministrem spraw wojskowych gen. W. Sikorskiego, a 7.11.1939 Wodzem Naczelnym Polskich Sił Zbrojnych.

Okres od września 1939 do wiosny 1940 określany jest przez historyków mianem *drôle de guerre* - "dziwnej wojny" lub *fany war* - "zabawnej wojny", kiedy Polska mająca podpisane traktaty dyplomatyczne zapewniające jej pomoc sprzymierzeńców: Francji i Anglii, musiała walczyć samotnie z niemieckim najeźdźcą, a po 17.09.1939 niektóre oddziały toczyły potyczki z Armią Czerwoną.

Francja dopiero 4.09.1939 wypowiedziała Niemcom wojnę, ale praktycznie tylko na papierze, gdyż przesunięcie o 3 do 4 kilometrów kilku oddziałów francuskich w zagłębiu Saary w kierunku granicy niemieckiej nie można nazwać rozpoczęciem wojny. Natomiast 9.09.1939 ambasador Polski J. Łukasiewicz podpisał z francuskim ministrem spraw zagranicznych G. Bonnet umowę w sprawie utworzenia jednej polskiej dywizji we Francji uzupełnioną protokołem wykonawczym z 21.09.1939. Ponieważ począwszy od października 1939 roku od Francji zaczęli przybywać coraz liczniejsi żołnierze z obozów Węgier i Rumunii, wyłonił się postulat utworzenia armii narodowej. Umowa wojskowa, podpisana przez Sikorskiego i Daladier 4.01.1940 roku, aktualizująca umowy z 1921 i z 1925 roku, powoływała do życia armię polską we Francji składającą się z wojsk lądowych, Polskich Sił Powietrznych i Polskiej Marynarki Wojennej. Polską marynarkę miała obowiązywać umowa z Anglią.

Zwierzchnictwo nad tym wojskiem sprawował Naczelny Wódz, którym do swej śmierci 4.07.1943 był gen. W. Sikorski.

Coëtquidan

Pierwsze transporty polskich ochotników z całej Francji poczęły napływać do Coëtquidan od 20.09.1939. Coëtquidan był francuskim obozem ćwiczebnym w departamencie Morbihan w Bretanii w odległości 45 km na południowy wschód od Rennes. Murowane koszary i drewniane baraki obozu zostały zbudowane jeszcze w czasie I wojny światowej. Stan budynków był zły, a wyposażenie kwaterunkowe niedostateczne. Władze francuskie oddały ten obóz 12.09.1939 r. na potrzeby formowania jednej polskiej dywizji. Początkowo miała się tu szkolić kadra. W pierwszych tygodniach tempo organizacyjne doprowadziło do sformowania w połowie października dwóch pułków piechoty i grupy artylerii. Na dowódcę pierwszej dywizji przewidziany był gen. bryg. J. Ferek-Bleszyński. Ostatecznie na czele Pierwszej Dywizji Grenadierów stanął gen. B. Duch.

Wobec napływu internowanych żołnierzy z Rumunii i Węgier, pod koniec października 1939 r. obóz w Coëtquidan otrzymał zadanie przygotowania kadry dla trzech dywizji piechoty. Dowództwo nad całością objął pułkownik St. Maczek (mianowany wkrótce generałem brygady). Rozpoczęto formację 2 Dywizji Strzelców Piesznych, w związku z czym dotychczasowy 2 pułk piechoty rozdzielono między trzy nowo formujące się pułki tej dywizji. Ponieważ obóz nie mógł pomieścić wszystkich organizowanych oddziałów, już pod koniec listopada 1939 r. zaczęto przenosić poszczególne pułki i szkołę podchorążych do okolicznych miejscowości : 1 pułk w okolice Guer, 2 pułk do Plélan-le-Grand, 3 pułk w rejon Mauron, pułk artylerii lekkiej w okolice Beignon, a artylerię ciężką do Augan. Ostatecznie pułki formującej się 2 Dywizji Strzelców Piesznych przeniesiono w okolice Parthenay. W połowie lutego 1940 r. w związku z przygotowywaną wyprawą finlandzką, która przerodziła się w wyprawę do Norwegii, z pułków Pierwszej Dywizji wydzielono najlepiej wyszkolonych żołnierzy, by sformować Samodzielną Brygadę Strzelców Podhalańskich. W okresie od 16 do 18 kwietnia 1940 r. 1 Dywizja Grenadierów (dowódca gen. B. Duch) została przetransportowana z Coëtquidan do Lotaryngii, na teren 4 Armii gen. Réquin, stojącej na linii Maginota. Jej miejsce zajęła formująca się 3 Dywizja Piechoty, której dowódcą został pułkownik T. Zieleniewski. W czerwcu 1940 r. Bretania została objęta działaniami wojennymi. Część sił obozu Coëtquidan sposobila się do obrony tzw. reduty bretońskiej. Ponieważ do tego nie doszło z powodu szybkiego ataku wojsk niemieckich, 3 Dywizja wraz z pozostałymi oddziałami polskimi stacjonującymi w samym obozie Coëtquidan pod dowództwem gen A. Korytowskiego składającymi się z : centrum szkół piechoty, batalionu szkolnego łączności, ośrodka zapasowego piechoty, została przesunięta na południe.

Jak widać z powyższego, początkowe oddziały wszystkich większych jednostek Wojska Polskiego we Francji były formowane w Coëtquidan.

Drugim ośrodkiem tworzenia Armii Polskiej we Francji był obóz Parthenay oddany do dyspozycji Polakom w styczniu 1940 r. Organizowano w nim 2 Dywizję Strzelców Piesznych, a po jej odejściu do strefy przyfrontowej, kontynuowano formowanie 4 Dywizji Piechoty, którą zaczęto już tworzyć wcześniej w obozie w Sables-d'Olonne. Ponadto istniało wiele ośrodków szkoleniowych przeważnie w zachodniej Francji : w Angers - szkolenie saperów, w Avignon, Ste-Cecile-les-Vigne i

Bollène - centrum szkolenia wojsk pancernych, w Wersalu - centrum wyszkolenia łączności, w Combourg - szkolenie sanitarne, w Bron-Lyon i w Montpellier - szkolenie lotników.

Udział Wojska Polskiego w obronie Francji

Pierwszą polską jednostką wojskową zorganizowaną w Coëtquidan, a następnie w okolicach Grenoble, która wzięła udział w walce z Niemcami, była Samodzielna Brygada Strzelców Podhalańskich pod dowództwem gen. bryg. Z. Szyszko-Bohusza. Początkowym jej przeznaczeniem miała być obrona Finlandii wobec rozpoczętych przez Rosję sowiecką działań wojennych w tym kraju. Z powodu rozejmu na froncie fińsko-rosyjskim 13.03.1940 r. sprawa wysłania brygady do Finlandii upadła. Użycie korpusu ekspedycyjnego na obszarze Skandynawii odżyło w momencie najazdu Niemiec na Danię i Norwegię. Brygada zaokrętowana w Breście 25 kwietnia 1940 r. wzięła udział w sławnej bitwie o Narwik. Powróciła do Brestu 14.06.1940, by wziąć udział w obronie Bretanii. Po dwóch dniach walk z niemieckimi kolumnami pancernymi przestała istnieć. Z ok. 5 000 żołnierzy, ponad 600 znalazło się do Anglii, gdzie utworzono batalion strzelców podhalańskich.

Drugą z kolei polską formacją wojskową, która walczyła z Niemcami broniąc już terytorium Francji, była Pierwsza Dywizja Grenadierów. Dowodził nią gen. B. Duch. Brała udział w obronie Sarry od 26.05. do 21.06. 1940 r. Dywizja ta odpierając niemieckie ataki na linii Altvillers-Lening, później na linii kanału Marna-Ren, odznaczyła się w dwudniowej bitwie pod Lagarde (17-19.06.). Po walkach w okolicy Baccarat, gen. B. Duch, nie mogąc otrzymać pozwolenia od Francuzów przedarcia się z Dywizją na południe Francji, wydał 21.06. rozkaz rozwiązania dywizji.

Druga Dywizja Strzelców Pieszych dowodzona przez gen. B. Prugar-Ketlinga po szkoleniu w Plélan-le-Grand, a następnie w Parthenay, w dniach 20-30.05. została przetransportowana do rejonu Colombey-les-Belles, by 12.06. znaleźć się w okolicach Belfortu, gdzie weszła w skład 45 Korpusu Armii francuskiej. Walczyła na froncie od 15.06. do 20.06. Po kapitulacji armii francuskiej, dywizja przekroczyła granicę szwajcarską, gdzie została rozbrojona i internowana.

Trzecia Dywizja Piechoty formowana w Coëtquidan od 15.05.1940 r. miała stanowić wraz z 4 Dywizją Drugi Korpus Polski. Z powodu licznych problemów organizacyjnych zdecydowano utworzyć z niej lekką dywizję złożoną tylko z dwóch pułków. Katastrofalna sytuacja na froncie spowodowała, że Dywizja została w dużym stopniu zdekompletowana : jeden batalion piechoty i sześć kompanii przeciwpancernych skierowano do walki z Niemcami w Szampanii. Pozostała część brała udział w obronie tzw. reduty bretońskiej - Dywizja obsadziła południowy odcinek wzdłuż rzeki La Vilaine. Gdy 18.06.1940 r. Niemcy zajęli Rennes, Dywizja otrzymała rozkaz przepłynięcia się przez Loarę. Po kapitulacji Francuzów, dowódca Dywizji rozwiązał ją dając instrukcję żołnierzom, by próbowali dotrzeć do portów atlantyckich i starali dostać się do Anglii. 70 procent oficerów i 20 procent szeregowców wykonało tę instrukcję. W obozie wojsk polskich w Szkocji 23.06.1940 r. znalazło się 250 oficerów i 1527 żołnierzy z tej dywizji.

Czwarta Dywizja Piechoty formowana od 19.04. w Les-Sables-d'Olonne, a od 24.05.1940 w Parthenay, w chwili ewakuacji wojsk polskich do Anglii nie była jeszcze w pełni zorganizowana. Z rozkazu ministra spraw wojskowych z 17.06. Dywizja miała być ewakuowana do Anglii. Skierowana na

La Rochelle 20.06. wraz z innymi oddziałami polskimi z La Palice odplynęła do Anglii na 3 statkach wiozących ok. 4 000 żołnierzy.

Dziesiąta Brygada Kawalerii Pancерnej utworzona została w Coëtquidan w październiku 1939 r. przez gen. S. Maczka, początkowo jako oddziały pancerne. W lutym 1940 zgrupowanie to przetransportowano do okolic Orange, gdzie kontynuowano organizację i wyszkolenie w obozie wojsk pancernych i zmotoryzowanych. W maju 1940 oddziały brygady znalazły się w Wersalu i w Arpajon, gdzie w przyspieszonym tempie zaczęto dostarczać nowoczesnego uzbrojenia. Dziesiąta Brygada Kawalerii Pancерnej została skierowana do Szampanii 10.06. Stoczyła walki w Champeaubert, Montmirail i pod Montbard. Wieczorem 18.06.1940 gen. Maczek rozwiązał brygadę i małymi grupami przedostał się na południe Francji, a stamtąd do Szkocji, gdzie odtworzona brygada weszła w skład 1 Dywizji Pancерnej.

W ramach umowy z rządem francuskim, także na Bliskim Wschodzie powstała Samodzielna Brygada Strzelców Karpackich. Gen. Sikorski powołał ją rozkazem z 2.04.1940 r. Na czele stanął gen. bryg. S. Kopański. Obóz szkoleniowy zorganizowano w okolicy Bejrutu. Po kapitulacji Francji, brygada połączyła się z Anglikami i przeszła na teren Palestyny. W listopadzie 1940 roku Brygada liczyła ponad 4600 żołnierzy. Brała udział w obronie Tobruku, w bitwie pod Gazalą. W dniu 3.05.1942 r. została przemianowana na 3 Dywizję Strzelców Karpackich.

Polacy, którzy nie przedostali się do Anglii, włączyli się w latach 1941-1944 w walkę z okupantem w ramach tajnego ruchu oporu we Francji. Stworzyli własną organizację dywersyjną POWN - Monica, działającą na terenach Francji, Belgii i Holandii. Uczestniczyli też w alianckiej organizacji wywiadowczej F2, a także współpracowali z francuskimi FFI.

Kampania 1944 roku

Polskie Siły Zbrojne nie tylko uczestniczyły w przegranych bitwach o Francję roku 1940, ale także w wyzwoleniu Francji w 1944 r. Najślawniejszą wojskową jednostką była Pierwsza Dywizja Pancerna pod dowództwem gen. S. Maczka. Uformowana w Szkocji z rozkazu Naczelnego Wodza z 25.02.1942 r., wylądowała w Normandii 29.07.1944 r. w Arromanches-les-Bains i Courceulles-sur-Mer. Dywizja wchodziła w skład 2 Korpusu Armii Kanadyjskiej. Ponieważ siły 21 Grupy Armii nie zdołały przełamać niemieckiej linii obronnej Falaise, Dywizja otrzymała rozkaz przebić się przez Jort i zająć Trun, by połączyć się z siłami amerykańskimi atakującymi od południa, odcinając tym samym wyjście Niemców z Falaise. Dywizja licząca 15 000 żołnierzy, w bitwie pod Falaise zakończonej 22.08.1944 r., straciła 2 327 osób, a wzięła do niewoli 5 700 Niemców. Po bitwie marszałek Montgomery powiedział : "Niemcy zostali zapędzeni do butelki, a wyście ją zakorkowali." 1 Dywizja Pancerna brała później udział w wyzwoleniu miast Belgii i Holandii. Jej dzielny szlak wojenny zakończył się w niemieckim mieście Wilhelmshaven. Za wyzwolenie holenderskiego miasta Breda, gen. S. Maczek został zaszczycony przez mieszkańców tytułem honorowego obywatela tego miasta. Generał zmarł w Anglii w 1995 r. mając 104 lata i został pochowany w Bredzie wśród swoich żołnierzy.

Bibliografia

- Biegański Witold, Wojsko Polskie. Krótki informator historyczny o wojsku polskim w latach II wojny, Warszawa 1967, s. 284; o Coëtquidan, s. 25-27.
- Biegański Witold, Zaczęto się w Coëtquidan, Warszawa 1977, s. 364, (résumé en français, pp. 336-341).
- Polskie Siły Zbrojne w Drugiej Wojnie Światowej, T. II, Kampanie na Obczyźnie, cz. I, Londyn 1959, s. 412 + XXI + 20 map, (résumé en français, p. XI).
- Cpt. L'Hopitalier, Dzieje Armii Polskiej we Francji 1939-1945, Paryż 1950, s. 229, (texte en français, pp. 53-158).
- "11/XI 1941 Grenoble", praca zbiorowa, Grenoble 1942, s. 342 + 14 map.
- Beauvois Yves, Les relations franco-polonaises pendant la "drôle de guerre", Paris 1989; tłumaczenie polskie : Stosunki polsko-francuskie w czasie "dziwnej wojny", Kraków 1991, s. 108.
- Łukasiewicz Juliusz, Diplomat in Paris, 1936-1939, New York 1970, s. 408.